

УДК 371.13

ЕЛЛІС І. О.

ОБРАЗ ВЧИТЕЛЯ В КОНТЕКСТІ АКТУАЛЬНИХ ПРОБЛЕМ ПЕДАГОГІЧНОЇ НАУКИ В ПЕРІОД 70-80-х рр.. ХХ СТОЛІТТЯ

У статті представлено аналіз образу педагога в полі науково-педагогічних досліджень періоду 70-80 рр. ХХ століття. Проаналізовані наукові тенденції означеного періоду, які обумовили загальні напрями наукових пошуків проблеми. Встановлені причини підсилення наукової значущості досліджень образу педагога, особливе місце серед яких стали займати проблеми вдосконалення педагогічної підготовки, педагогічної майстерності, гуманістичної спрямованості особистості педагога.

Ключові слова: вчитель, образ вчителя, педагогічна майстерність.

В статье представлен анализ образа педагога в поле научно-педагогических исследований периода 70-80 гг. ХХ в. Проанализированы ведущие тенденции исследуемого периода, определившие общие направления научных поисков проблемы. Установлены причины повышения научного интереса к образу педагога, особое место среди которых стали занимать проблемы усовершенствования педагогической подготовки, педагогического мастерства, гуманистической направленности личности педагога.

Ключевые слова: учитель, образ учителя, педагогическое мастерство.

The article presents an analysis of the image of the teacher in the field of scientific and educational research period, 70-80 – years in twentieth century. The major trends of the investigated period, which determined the general direction of scientific research problem were analyzed. The causes of increasing scientific interest in the image of a teacher, a special place among them have become interested in the improvement of teacher training, pedagogical skill, humanistic orientation of the individual teacher.

Key words: teacher, teacher's image, pedagogical skills.

Формування національної інтелігенції, сприяння збагаченню й оновленню інтелектуального генофонду нації, виховання її духовної еліти - питання, що стоять перед системою освіти на одному рівні з підготовкою висококваліфікованих фахівців й визначають пріоритетність завдань професійної підготовки педагогічних кадрів. На сьогодні особливого значення набувають вивчення та раціональне використання історичного досвіду

© Елліс І. О., 2010

вітчизняних педагогів.

Аналіз та вивчення історико-педагогічної літератури [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7] встановив, що 70-ті роки ХХ ст. ознаменували початок активізації наукових пошуків проблем педагогічного характеру. Це було зумовлено рядом причин:

1. Відбувалося поступове звільнення науки від впливу ідеологічних чинників, процес наукового пошуку став підпорядковуватися об'єктивним особливостям розвитку наукової думки.

2. Поглиблення кризових явищ в освіті актуалізували новаторські ініціативи окремих закладів вищої педагогічної школи, сприяли інтенсивному науковому пошуку в галузі педагогіки.

3. Значний інтелектуальний і творчий потенціал психолого-педагогічних наукових кадрів, наявність значного накопиченого досвіду та освітніх традицій, обумовили успішну науково-дослідну діяльність у цьому напрямі.

Внаслідок цього спостерігається підсилення наукової значущості й досліджень образу педагога. Особливе місце стали займати проблеми вдосконалення педагогічної підготовки, педагогічної майстерності, гуманістичної спрямованості образу педагога.

У ході дослідження було встановлено, що система професійної підготовки вчителів відбувалась в контексті соціально-економічних особливостей країни, які характеризувалися посиленням кризи в економічній, політичній і соціально-культурній сферах, домінанти адміністративно-командного стилю управління освітою, ідеологізацією усіх сфер суспільного життя. Професійна підготовка майбутніх педагогів була підпорядкована таким провідним ідеям: перевага утвердження гуманістичних світоглядних орієнтирів; обґрунтування концепцій професійної підготовки майбутнього вчителя, де підкреслювалась особлива ролі особистості в педагогічній діяльності, розробка вищими навчальними закладами інноваційних форм і методів у процесі професійної підготовки.

Необхідно відмітити, що в гострих дебатах із приводу доцільності коректив у змісті психолого-педагогічної підготовки викристалізувалась ідея педагогізації навчально-виховного процесу ВНЗ: поряд із ґрунтовними знаннями, визнано професійну значущість особистості майбутнього вчителя, сформованості вмінь і навичок виховної роботи з учнями тощо (С.П. Белозерцев, Б.П. Ерднієв, О.І. Піскунов та інші).

Під гаслом педагогізації, як засвідчило вивчення матеріалів дослідження, ще на початку сімдесятих керівництво вищих навчальних педа-

гогічних закладів прагнуло посилити професійну спрямованість діяльності закладів. Адміністрація закликала деканати і кафедри активніше пропагувати високу суспільну місію радянського вчителя, наполегливо прищеплювати студентам любов до професії, переглянути тематику спецкурсів, факультативів, дипломних і курсових робіт, зміцнити зв'язки інституту із загальноосвітніми школами регіону тощо [4, с.12].

Необхідно відзначити, що саме у 70-ті роки розпочинає свою наукову еволюцію тлумачення дефініції „педагогічна майстерність”. Співставлення значної кількості визначень виразно репрезентує діяльну, особистісну та культуротворчу доміанти в інтерпретаціях ученими цього поняття. Порівняння й узагальнення наукових ракурсів дозволило вирізнити основні підходи до поняття „педагогічна майстерність”, котре українські та зарубіжні вчені найчастіше співвідносять із високим рівнем професійної діяльності (С.У. Гончаренко, Н.В. Кузьміна, Р.П. Скульський та інші), професійно-особистісним феноменом (Ю.П. Азаров, Ф.М. Гоноболін, В.О. Сластьонін та інші), сукупністю властивостей особистості (М.В. Кухарев, В.М. Миндикану й інші), а також установити, що, на відміну від поширеного в досліджуваній період діяльнісного розуміння концепту майстерність, науковці Полтавського державного педагогічного інституту імені В.Г. Короленка (Г.В. Брагіна, І.А. Зязюн, Л.В. Крамушенко, І.Ф. Кривонос, Л.О. Савенкова, В.А. Семиченко, Н.М. Тарасевич, М.О. Цуркава й інші) обстоювали пріоритет професійних властивостей особистості.

Дослідженням з'ясовано, що наприкінці 70-х рр. XX ст. активно розроблялося питання структури майстерності педагога, були визнана єдність й взаємодії гуманістичної спрямованості особистості, професійної компетентності, педагогічних здібностей і педагогічної техніки (Н.М. Тарасевич).

Аналіз та вивчення історико-педагогічної [2, 5, 6, 7] літератури дозволяє стверджувати, що саме період 70-х поч. - 80-х рр. XX ст. характеризується значними зрушеннями в системі професійної підготовки вчителів, оформлюється система підвищення кваліфікації педагогічних працівників України. Побудова спеціально організованої системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників повинна була сприяти вдосконаленню професійних знань та вмінь учителів відповідно до вимог розвитку науки та освіти.

Дослідження встановило, що починаючи з 70-х рр. XX ст. вітчизняними теоретиками і практиками було розроблено у концептуальному

аспекті комплекс таких питань, як: сутність і структура системи підвищення кваліфікації (зміст, форми та методичне забезпечення); моделі об'єктивно необхідних знань для різних категорій педагогічних працівників; науково-методичні засади підвищення кваліфікації у міжкурсовому періоді; впровадження досягнень педагогічної науки та передового досвіду.

Теоретичне обґрунтування специфіки і спрямованості навчального процесу на курсах підвищення кваліфікації педагогічних працівників свідчить про те, що у 80-90-х рр. фактично були розроблені наукові засади ефективності курсової підготовки, які проте не достатньо були застосовані на практиці. Вони стали базою для подальшого творчого розвитку змісту і форм навчання педагогів. Значне місце у наукових дослідженнях та практичних пошуках 70-90-х рр. ХХ ст. належить проблемам організації, структурі методичної роботи, специфіці різноманітних її форм, а саме: проблемним курсам, авторським курсам, постійно діючим семінарам для різних категорій освітян, науково-практичним конференціям і педагогічним читанням, короткотерміновим семінарам.

Аналіз та вивчення історико-педагогічної літератури [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7] встановив, що особливого розвитку у досліджуваній період набули ідей гуманістичної педагогіки, а період другої половини ХХ століття визначається як період, нового спалаху гуманізму в педагогічній думці. Саме в цей період виділяються та оформлюються основоположні принципи, які характеризують гуманістичну спрямованість теоретичних концепцій, змісту, форм та методів практичної діяльності представників „новаторської педагогіки”, а саме:

1. Принципи, що є методологічною основою освітнього процесу: принципи гуманістичної спрямованості мети, психологічної обґрунтованості ідей розвитку особистості, соціалізації.

2. Принципи, що сприяють організації пізнавального, комунікативного та діяльнісного педагогічного процесу: принципи свободи, індивідуального підходу, самостійності, самодіяльності та творчої активності.

Структурно-логічний аналіз гуманістичних принципів у досвіді представників „новаторської педагогіки” показав, що перша група принципів теоретично обґрунтовує та практично спрямовує всі ланки організації навчально-виховного процесу, які відповідають структурним компонентам сучасного розуміння „гуманізму” як педагогічної категорії. Друга група принципів окреслює методично-технологічні шляхи реалізації гуманістичних ідей у практиці. Детальний аналіз вище зазначених

принципів доводить, що з педагогічної та психологічної точок зору їх реалізація сприяє формуванню пізнавального інтересу, оптимізації навчально-виховного процесу на засадах гуманістичного ставлення до дитини.

Аналіз історико-педагогічної літератури [1, 2, 3, 4] встановив, що на тлі превалювання ідей про утрачені можливості, ідеологічного догматизму, застою в суспільному житті України, спостерігалось інтенсивне зростання числа інтелігенції (спеціалістів з вищою освітою), позиціонування країною стандартів гуманізму, високих культурних та інтелектуальних прагнень, участь у міжнародних програмах, культурних обмінах. Все це обумовило посилення уваги до питань естетичного виховання, збагачення естетичного досвіду вчителя та формування його естетичної культури. Так, основний зміст естетичної освіти в педагогічних закладах освіти України складався з трьох основних компонентів: теоретичні знання в галузі естетики, мистецтва й естетичного виховання; знання, вміння і навички в галузі методики естетичного виховання учнів; практично-творча діяльність студентів (навчальний процес, суспільно-політична практика, художня самодіяльність) [1, с 11].

Здійсненню естетичного виховання майбутнього вчителя сприяло також використання в позааудиторній роботі різних форм, засобів естетичного виховання: гуртки художньої самодіяльності; культпоходи в театри, кіно, на виставки, в музеї; народні університети культури; факультети громадських професій; факультети естетичних знань; клуби любителів мистецтва (наприклад, "Клуб прихильників музики", "Клуб прихильників образотворчого мистецтва", "Клуб прихильників кіно", "Школа молодого лектора"); кіностудії; студентські театри естрадних мініатюр (СТЕМ); КВК, художні студії; студентські клуби тощо.

У ході дослідження визначено [1, 2, 3, 4, 5, 6, 7], що швидке виснаження в Україні природних ресурсів і забруднення природного середовища, що спостерігалось в 70-80-ті рр., спричинило прийняття урядом України постанови "Про посилення охорони природи і поліпшення використання природних ресурсів" (1974 р.); зростання громадських організацій з охорони природи у масові, розвинуті організації; впровадження Міністерством освіти України у вищі педагогічні заклади ідеї спеціальної підготовки вчителів до природоохоронної роботи в школі; проведення науково-практичних, методичних конференцій та наукових семінарів з проблем природо-охоронної освіти і виховання молоді. У цій роботі активну участь брали викладачі Київського, Луганського, Мелі-

топольського, Сумського, Харківського вищих педагогічних закладів та ін., здійснюючи цілеспрямовано розробку ідеї переростання навчально-теоретичних аспектів природоохоронної підготовки майбутніх учителів у розгалужену її систему в позанавчальний час.

Саме в цей період зміст природоохоронної освіти майбутніх учителів став однією з головних науково-практичних проблем, що розглядалися вченими та методистами. Ними було здійснено вагомий внесок у розробку теоретичних питань створення системи підготовки вчителя до природоохоронної освіти школярів; закладено основи нового, системного підходу до структури і змісту природоохоронної освіти; розкрито суперечності в теорії і практиці, виявлено педагогічні умови діяльності студентів у галузі природоохоронної освіти школярів.

Особливого забарвлення набула агітаційно-пропагандистська робота майбутніх учителів, якій було притаманне використання різноманітних форм її проведення. Майбутні вчителі брали активну участь у діяльності агітбригад, працювали лекторами, доповідачами, співробітниками з випуску стіннівок. Силами студентів оформлялися кабінети, куточки пропаганди екологічних знань. Як свідчить проведене дослідження, у 70-80 рр. у вищих педагогічних закладах України почала складатися певна система підготовки майбутніх учителів до природоохоронної діяльності, що передбачала максимальне використання в цьому напрямі не тільки процесу навчання, а й позааудиторної роботи.

Проведений науковий пошук [1, 2, 3, 4, 6] засвідчує, що у вищих навчальних педагогічних закладах України досліджуваного періоду одним із ефективних шляхів розвитку самостійного і творчого мислення студентів було залучення їх до науково-дослідницької діяльності. У ці роки організовувалось багато наукових гуртків та клубів, які відігравали значну роль у навчально-виховному процесі вищих навчальних педагогічних закладів. Участь студентів у роботі наукових гуртків сприяла підвищенню успішності й виникненню потреби в постійному поглибленні та вдосконаленні знань, скороченню періоду адаптації майбутніх учителів у школі, накопиченню вмінь і навичок вільно обговорювати наукові питання, аналізувати праці видатних учених, літературно - грамотно оформляти науковий матеріал: статті, доповіді, тези тощо.

Висновки: Отже, як свідчить проведене дослідження, у 70-80 рр. посилилася професійно-педагогічна спрямованість позааудиторної роботи, набув особливого значення змістовий аспект підготовки майбутніх учителів з естетичного виховання, природоохоронної і науково-

дослідницької роботи, розширився спектр форм і методів реалізації їхніх завдань.

ЛІТЕРАТУРА.

1. Донченко М. В. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів у позааудиторній роботі у вищих навчальних педагогічних закладах України (друга половина ХХ ст.) / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.01 – Харків, 2004. – 22 с.
2. Чепурна Н.М. Науково-методичні засади розвитку системи підвищення кваліфікації педагогічних працівників України (1970-2004 рр.) / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.01– Харків, 2005. – 23 с.
3. Землянська В.Ф. Розвиток ідей гуманістичної педагогіки в початковій освіті України (друга половина ХХ століття) / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.01– Харків, 2005. – 22 с.
4. Король Л.Л. Розвиток педагогічної майстерності як складової педагогічної підготовки майбутнього вчителя в Полтавському педагогічному інституті (1970-1990 рр. ХХ століття) / Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук 13.00.01– Харків, 2007. – 23 с.
5. Гришин Э., Кан-Калик В., Котельников Н. Учитель не завтра, а сегодня. // Учительская газета.-1971.- 22 мая.
6. Народный учитель СССР: Сб. очерков/ Сост. В.Я.Ермолаев.- М.: Педагогика, 1985. – 224 с.
7. Ярмаченко М.Д. Актуальні проблеми педагогічної науки // Радянська школа.- 1975. - №1.- С.8-17.